

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۵، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۱، صفحات ۱۳۹-۱۵۳

نظرسنجی دربارهٔ برخی پیامدهای گردشگری روستایی در مناطق روستایی بخش سلطانیه، استان زنجان

جعفر یعقوبی*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۷/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۴/۲

چکیده

پژوهش حاضر، با هدف بررسی پیامدهای گردشگری در مناطق روستایی بخش سلطانیه استان زنجان، به روش توصیفی-همبستگی انجام می‌شود. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه است و جامعه آماری آن از ۴۵۳ نفر شامل روستاییان، کارکنان ادارات دولتی، و گردشگران تشکیل شده است. نتایج نشان می‌دهد که تقویت اقتصاد منطقه، رونق صنایع دستی محلی، افزایش کیفیت زندگی، و حل معضل بیکاری مهم‌ترین پیامدهای مثبت؛ و تخریب پوشش گیاهی، افزایش قیمت زمین و مسکن، از بین رفتن فرهنگ سنتی، و تضاد اجتماعی بین جامعهٔ میزبان و میهمان مهم‌ترین پیامدهای منفی گردشگری روستایی در منطقه به‌شمار می‌روند. همچنین، بر اساس نتایج تحلیل عاملی در زمینهٔ نقش گردشگری روستایی در توسعهٔ منطقه، بهبود صنایع روستایی و بازاریابی عامل اول و توسعهٔ اشتغال و کارآفرینی، توسعهٔ فرهنگی، توسعهٔ اقتصادی و افزایش خدمات رفاهی و حفاظت از منابع طبیعی عوامل بعدی را تشکیل می‌دهند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی / توسعهٔ روستایی / اقتصاد روستایی / مناطق روستایی / سلطانیه (بخش) / زنجان (استان).

*استادیار دانشکدهٔ کشاورزی دانشگاه زنجان (yaghobi@znu.ac.ir).

مقدمه

تحولات جهانی بعد از جنگ جهانی دوم از جمله درزمینه های گسترش شهرنشینی و ایجاد شهرهای بزرگ، آلودگی محیط‌های شهری و نیز افزایش اوقات فراغت به گسترش گردشگری روستایی انجامید. در دهه‌های بعد، گردشگری به مثابه ابزاری برای توسعه روستایی مطرح شد. در این راستا، صاحب‌نظران سعی کرده‌اند با ارائه دیدگاه‌ها و الگوهای مختلف، نقش گردشگری را در توسعه روستایی ارتقا دهند. گردشگری روستایی طی سال‌های گذشته به مثابه منبعی برای توسعه نواحی روستایی بسیار مورد توجه قرار گرفته که البته در کنار اثرات مثبت اقتصادی و اجتماعی در نواحی روستایی، با اثرات منفی نیز همراه بوده است.

گردشگری روستایی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری به حساب می‌آید (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵)؛ به طور کلی، گردشگری روستایی از دو دیدگاه یعنی، «یک فعالیت گسترده جهانی» و «تأکید بر توسعه سیاست‌های منطقه‌ای و محلی» حائز اهمیت است. بنا به تعریف کمیسیون جامعه اروپا، گردشگری روستایی تنها شامل گردشگری کشاورزی نمی‌شود، بلکه دربرگیرنده همه فعالیت‌های گردشگران در مناطق روستایی است (مصطفی‌زاده، ۱۳۸۷). از آنجا که تأثیر اقتصادی صنعت گردشگری روستایی بالاست (موسوی، ۱۳۸۳)، این صنعت می‌تواند زمینه‌ای مناسب برای سرمایه‌گذاری به حساب آید و با اتکای کمتر به منابع طبیعی، برای تحریک رشد اقتصادی در راستای تولید درآمد و اشتغال، فرصتی را در اختیار کشورهای کمتر توسعه یافته قرار دهد. در این میان، گردشگری روستایی نیز به صورت جزئی از مجموعه صنعت گردشگری در کشورهای با جمعیت روستایی دارای اهمیت است (شریف‌زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱). در بسیاری از مناطق روستایی، گردشگری به عنوان یک بخش طبیعی از بافت اقتصادی و اجتماعی در کنار کشاورزی پذیرفته شده است (Fleischer and Tchetchik, 2005). در زمینه ارتباط بین گردشگری و توسعه روستایی، سه دیدگاه مطرح است: دیدگاه اول گردشگری را به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی به کار می‌گیرد؛ در این

دیدگاه، باتوجه به روند روزافزون تخریب روستاها و افول کشاورزی، سعی در ارائه راهبردهایی جدید برای احیای نواحی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌های مکمل و یا متحول کردن این نواحی با توجه به منابع طبیعی و انسانی آنهاست و تنها راه احیای مجدد این روستاها را ارائه برنامه‌هایی می‌دانند که بتوانند هم از منابع طبیعی و انسانی آنها بهره ببرند و هم باعث ایجاد درآمد و افزایش رفاه ساکنان نواحی روستایی شوند. در دیدگاه دوم، گردشگری در قالب سیاستی برای بازسازی سکونتگاه‌های روستایی مورد توجه قرار می‌گیرد؛ طرفداران این دیدگاه بر این باورند که می‌توان از اتکای بیش از حد تولیدکنندگان روستایی به کشاورزی کاست و آنها را در فرصت‌های اقتصادی جدید مشارکت داد. در کشورهای اروپای شرقی، بر این دیدگاه یعنی، توسعه گردشگری به مثابه ابزاری برای بازسازی مجدد روستاها پس از فروپاشی کشاورزی تأکید شده است. در دیدگاه سوم، گردشگری روستایی به صورت ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی مطرح است؛ این دیدگاه خواهان رشد بلند مدت گردشگری بدون اثرات مخرب بر زیست بوم‌های طبیعی است (رکن‌الدین افتخاری وقادری، ۱۳۸۱).

از گردشگری روستایی تعاریف گوناگون ارائه شده است؛ با توجه بدین تعاریف، می‌توان گفت که گردشگری روستایی فعالیتی است برای شناسایی روستا به عنوان یک قطب اقتصادی و اجتماعی با در نظر داشتن تمامی هویت و تاریخچه مناطق روستایی. حیطه‌های فعالیت گردشگران نیز با توجه به نوع گردشگری آنها، اعم از توجه به جاذبه‌های طبیعی، اجتماعی و تاریخی، متعدد و متنوع است. با توجه به قابلیت‌های روستاهای بخش سلطانیه شامل قابلیت‌های تاریخی، طبیعی و فرهنگی، طی سال‌های اخیر، گردشگری روستایی در روستاهای این بخش نیز گسترش یافته است. حضور گردشگران در شهر سلطانیه به علت وجود گنبد تاریخی سلطانیه از دیرباز وجود داشته است، ولی بازدید گردشگران از روستاهای این بخش و مقوله گردشگری روستایی پدیده‌ای جدید است که طی چند سال اخیر شروع شده و در حال رونق است. اگر چه گردشگری روستایی در روستاهای بخش سلطانیه در حال گسترش است، اما مسئله‌ای که در این زمینه

وجود دارد، این است که آثار و پیامدهای گسترش گردشگری در روستاهای این بخش و همچنین، نقش گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی بررسی و تحلیل نشده است. از این رو، پژوهش حاضر با هدف پاسخ‌گویی بدین مسئله از دیدگاه رهبران محلی روستاها، گردشگران و کارکنان ادارات دولتی بخش سلطانیه انجام شد.

پیشینه نظری

بررسی اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان نشان داد که اثرات گردشگری در زمینه اقتصادی محدود بوده و به‌جز اشتغال زایی و درآمدزایی اندک، موجب بالا رفتن قیمت‌ها و سوداگری زمین شده است. در زمینه اجتماعی، گردشگری با اثرات مثبت بیشتری نظیر افزایش سواد، بهداشت فردی و عمومی، افزایش تعامل با نواحی همجوار، و کاهش مهاجرت همراه بوده است. در زمینه زیست‌محیطی نیز ورود گردشگران به نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری، افزایش آلودگی و تخریب محیط زیست منجر شده است (مهدوی حاجیلویی و همکاران، ۱۳۸۷). همچنین، یافته‌های تحقیقی دیگر در زمینه نقش و تأثیر خانه‌های دوم بر ساختار اقتصادی - اجتماعی ناحیه کلاردشت نشان داد که شکل‌گیری این پدیده در نواحی روستایی تأثیری چشمگیر بر دگرگونی‌های اقتصادی - اجتماعی آن داشته و ساخت‌وسازها در این قسمت غالباً به‌صورت سلیقه‌ای و فاقد طرح و برنامه بوده و در نتیجه، منجر به بروز ناهماهنگی در چهره و ساختار محیطی آن شده است (مهدوی حاجیلویی و همکاران، ۱۳۸۷).

صدر موسوی و دخیلی کهنمویی (۱۳۸۶) به ارزیابی وضعیت تسهیلات گردشگری استان آذربایجان شرقی از دید گردشگران پرداختند و نتایج این تحقیق نشان داد که مکان‌های گردشگری استان در اغلب زمینه‌ها فاقد امکانات و تسهیلات لازم برای جلب رضایت گردشگران است. بر اساس نتایج این مطالعه، برنامه‌ریزی اصولی و به‌ویژه تهیه و اجرای طرح جامع گردشگری استان نه تنها می‌تواند امکان جذب گردشگر بیشتر را فراهم آورد، بلکه می‌تواند از آثار زیانبار توسعه گردشگری بر محیط زیست و فرهنگ جامعه نیز بکاهد.

ماهیت صنعت گردشگری ایجاد اشتغال و درآمد، متنوع‌سازی اقتصاد، مشارکت اجتماعی و استفاده از منابع محلی است. از آنجا که بخش اعظم مشکلات عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی روستایی نیز به فقدان این صنعت برمی‌گردد، گردشگری روستایی می‌تواند با حل این‌گونه مسائل و مشکلات، به توسعه روستایی کمک کند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵). اثرا اجتماعی - فرهنگی گردشگری ممکن است مثبت یا منفی باشد؛ در نقاطی که گردشگری در حال رشد است، اثرات فرهنگی - اجتماعی مثبت و مهم گردشگری در جوامع بومی عبارت‌اند از: خودکفایی و تقویت اقتصاد محلی، احترام بیشتر به جامعه محلی و فرهنگ آنها، سرمایه‌گذاری مجدد درآمد گردشگری در منابع فرهنگی، تقویت و تداوم سنت‌های فرهنگی، افزایش میزان درک و مدارا بین فرهنگ‌ها به‌ویژه از طریق اجرای موسیقی، عرضه صنایع هنرهای محلی، نوع زندگی بومی، مسکن و سایر تجربیات زندگی روستایی (سازمان ایرانگردی و جهانگردی، ۱۳۸۱).

تحلیل اثرات و پیامدهای گردشگری در نواحی روستایی شمال تهران نشان می‌دهد که تهدیدهای مرتبط با گردشگری در این ناحیه تحقق یافته و موجب پیامدهایی نامطلوب مانند آلودگی منابع آب، تخریب چشم‌انداز طبیعی، تخریب و تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و باغ‌ها، افزایش مهاجرت، رکود فعالیت‌های کشاورزی و دوگانگی اجتماعی شده است. با توجه به دیدگاه‌ها و نظریات مختلف در زمینه گردشگری روستایی، می‌توان گفت که گردشگری روستایی، از یکسو، با فراهم آوردن فرصت‌های جدید برای بسیاری از روستاها وسیله‌ای است که به جوامع روستایی حیات دوباره می‌دهد و موجب توسعه این نواحی می‌شود و از سوی دیگر، توسعه بدون برنامه‌ریزی آن سبب آسیب‌های اجتماعی و زیست محیطی در سکونتگاه‌های روستایی می‌شود (رضوانی و صفائی، ۱۳۸۴).

در اروپا، گردشگری روستایی معمولاً برای توصیف گردشگری کشاورزی (گردشگری مبتنی بر مزرعه) به کار برده می‌شود؛ اما در صورت لزوم، همه فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی را دربرمی‌گیرد و توصیف می‌کند (William and Hall, 2000). از این رو، می‌توان گفت که گردشگران روستایی بانگیزه‌هایی متفاوت از قبیل بی‌نظیر بودن شرایط

بوم‌شناختی، دستیابی به فرصت‌های ماجراجویی ویژه، دیدن جذابیت‌های فرهنگی یا کیفیت فضا، از محیط نواحی روستایی بازدید می‌کنند (Muller, 2002). به نظر می‌رسد که پیوند بین گردشگری زراعی و کشاورزی ضعیف است. با مبدل شدن گردشگری به «گردشگری در مزرعه»، ضمن حفظ کشاورزی منبع درآمدی دیگر برای کشاورزان فراهم می‌شود (Busby and Rendle, 2000). نتایج بررسی نگرش روستاییان نسبت به توسعه گردشگری در یکی از روستاهای اوگاندا و همچنین، کشور غنا نشان‌دهنده نگرش مثبت بوده است (Lepp, 2007; Konadu-Agyemang, 2001).

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر میزان کنترل متغیرها، یک تحقیق توصیفی غیرآزمایشی است. تحقیقات غیرآزمایشی به دسته‌های زیر تقسیم می‌شوند: تحقیق پیمایشی، تحقیق همبستگی، اقدام‌پژوهی، مطالعه موردی، و تحقیق پس‌رویدادی (سرمد و همکاران، ۱۳۸۳). روش تحقیق مورد استفاده در مطالعه حاضر همبستگی از نوع تحلیل عاملی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از جامعه آماری طرح شامل سه گروه خبرگان و رهبران محلی در روستاهای مورد مطالعه، کارشناسان دولتی، و گردشگران، از پرسشنامه استفاده شد. برای دستیابی به روایی ظاهری و محتوایی نیز پرسشنامه در اختیار چند نفر از اساتید صاحب‌نظر در زمینه گردشگری و توسعه روستایی قرار گرفت و نظرات اصلاحی آنها اعمال شد. برای تعیین پایایی ابزار تحقیق، آزمون آزمایشی انجام گرفت و از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. پرسش‌هایی که با حذف آنها آلفای کرونباخ کل پرسشنامه بیشتر می‌شد، از پرسشنامه تحقیق حذف شدند. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برای بخش‌های مختلف پرسشنامه بین ۰/۷۱ تا ۰/۹۱ به دست آمد که نشانگر پایایی بالای سازه‌های پرسشنامه بود. نمونه آماری مطالعه حاضر شامل سه گروه خبرگان و رهبران محلی (n=۱۸۵)، کارکنان ادارات دولتی در بخش سلطانیه و ادارات مرتبط در زنجان (n=۷۸)، و گردشگران (n=۱۹۰) بودند. نمونه آماری مربوط به خبرگان و رهبران محلی

به صورت هدفمند و روش گلوله برفی که از روش‌های نمونه‌گیری در تحقیقات کیفی است، در روستاهای ویر، اسدآباد، سلمان‌کندی، ساریجالو، گوزل‌دره، و سبزره انتخاب شدند. برای انتخاب کارکنان ادارات دولتی در بخش سلطانیه و ادارات مرتبط یعنی، سازمان جهاد کشاورزی و اداره کل میراث فرهنگی در زنجان، از سرشماری استفاده شد. نمونه آماری گردشگران را گردشگران مراجعه‌کننده به آثار تاریخی و طبیعی در روستاهای مورد مطالعه منطقه تشکیل دادند. پردازش و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزارهای Excel و SPSS نسخه ۱۶ صورت گرفت.

نتایج

با توجه به اطلاعات جدول ۱، مشخص می‌شود که ۷۲/۲ درصد از پاسخ‌گویان زیر ۳۶ سال و تنها ۲۷/۸ درصد بین ۳۶ تا ۴۰ سال سن داشتند.

جدول ۱- توزیع فراوانی گروه سنی پاسخ‌گویان

گروه سنی (سال)	درصد	درصد تجمعی
۱۸ تا ۲۴	۲۲/۴	۲۲/۴
۲۵ تا ۲۸	۲۶/۶	۴۹
۲۹ تا ۳۵	۲۳/۲	۷۲/۲
۳۶ تا ۴۰	۲۷/۸	۱۰۰
جمع	۱۰۰	-

میانگین = ۲۹/۵۳ انحراف معیار = ۶/۰۶ میانه = ۳۰ نما = ۳۵ حداقل = ۱۸ حداکثر = ۴۰
منبع: محاسبات نگارنده

بر اساس اطلاعات گردآوری‌شده، مشخص شد که ۶۷ درصد از پاسخ‌گویان مرد و ۳۳ درصد زن بوده‌اند.

نقش گردشگری روستایی در توسعه جوامع محلی روستایی

نقش گردشگری روستایی در توسعه جوامع محلی روستایی از نظر پاسخ‌گویان با استفاده از طیف پنج‌سطحی لیکرت سنجیده شده و نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- نقش گردشگری روستایی در توسعه جوامع محلی

نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه	مردم محلی	کارکنان	گردشگران	کل پاسخ گویان
خودکفایی و تقویت اقتصاد منطقه	۴/۲۰	۴/۱۲	۳/۸۶	۴/۰۴
رونق صنایع دستی محلی	۴/۳۱	۳/۸۲	۳/۸۲	۴/۰۴
افزایش کیفیت زندگی	۴/۰۸	۴/۰۷	۳/۸۱	۳/۹۸
حل معضل بیکاری	۳/۷۹	۴/۱۲	۳/۸۳	۳/۹۰
احترام بیشتر به جامعه محلی و فرهنگ آنها	۳/۹۱	۳/۹۶	۳/۸۳	۳/۸۹
ایجاد بازار مناسب برای محصولات کشاورزی	۴/۲۹	۴/۳۵	۳/۱۸	۳/۸۹
فراهم کردن زمینه اشتغال موقت برای مردم روستاها	۳/۹۷	۴/۰۴	۳/۶۸	۳/۸۸
افزایش اشتغال جوانان	۳/۸۵	۴/۳۵	۳/۵۳	۳/۸۷
متنوع شدن فعالیت های اقتصادی	۴/۲۰	۴/۲۰	۳/۲۸	۳/۸۷
رونق هنرهای سنتی روستایی	۴/۰۲	۳/۹۶	۳/۶۵	۳/۸۷
فراهم کردن زمینه توسعه روستایی در درازمدت	۳/۷۵	۴/۱۵	۳/۶۱	۳/۸۲
امکان مشارکت مردم در فرصت های اقتصادی جدید	۳/۹۷	۴/۱۱	۳/۴۴	۳/۸۲
ایجاد درآمد و افزایش رفاه ساکنان نواحی روستایی	۴/۰۳	۳/۹۳	۳/۴۵	۳/۸۰
افزایش خدمات رفاهی	۳/۳۴	۴/۳۵	۳/۷۷	۳/۸۰
بهره برداری از منابع فاقد اهمیت	۳/۶۴	۳/۹۶	۳/۵۸	۳/۷۱
حل مشکل نیروی کار اضافی	۳/۷۳	۳/۷۳	۳/۶۲	۳/۶۹
کاهش فقر	۳/۵۷	۳/۹۶	۳/۵۶	۳/۶۸
بستر و زمینه ساز توسعه پایدار روستایی	۳/۷۳	۳/۹۶	۳/۳۲	۳/۶۴
افزایش اشتغال در بخش خدمات	۳/۴۵	۳/۸۰	۳/۱۵	۳/۴۳
کمک به توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی	۳/۱۵	۳/۹۶	۳/۲۱	۳/۴۰
افزایش اشتغال زنان	۳/۶۰	۳/۳۵	۳/۲۴	۳/۳۹
کاهش اتکاء بیش از حد روستاییان به کشاورزی	۳/۷۱	۳/۰۸	۳/۰۶	۳/۲۹

منبع: محاسبات نگارنده

طیف: ۱= خیلی کم، ۲= کم، ۳= متوسط، ۴= زیاد، و ۵= خیلی زیاد

اطلاعات ارائه شده در جدول ۲ نشانگر آن است که از دیدگاه پاسخ گویان، میانگین همه ۲۲ نقش مورد پرسش بالاتر از متوسط (یعنی، بالاتر از عدد ۳ در طیف پنج سطحی لیکرت) بوده و همچنین، خودکفایی و تقویت اقتصاد منطقه، رونق صنایع دستی محلی، افزایش کیفیت زندگی و حل معضل بیکاری مهم ترین نقش های رونق گردشگری در توسعه منطقه است.

پیامدهای منفی گردشگری روستایی در منطقه سلطانیه

گزینه‌های مربوط به پیامدهای منفی توسعه گردشگری در منطقه، که از مرور ادبیات تحقیق استخراج شده، با استفاده از طیف پنج‌سطحی «خیلی کم»، «کم»، «تا حدی»، «زیاد»، و «خیلی زیاد»، در قالب شانزده پیامدسنجیده شده و نتایج تفصیلی در جدول ۳ آمده است. اطلاعات جدول ۳ نشان می‌دهد که از دیدگاه پاسخ‌گویان، مهم‌ترین پیامدهای منفی توسعه گردشگری در منطقه سلطانیه عبارت‌اند از: تخریب پوشش گیاهی، افزایش شدید قیمت زمین و مسکن و پیدایش قیمت‌های کاذب و بورس‌بازی زمین، از بین رفتن فرهنگ سنتی، تضاد اجتماعی بین جامعه میزبان و جامعه میهمان، و بالا رفتن قیمت مسکن به دلیل افزایش تقاضای خرید خانه‌های دوم در نواحی روستایی.

جدول ۳- پیامدهای منفی گردشگری در منطقه سلطانیه از دیدگاه مردم محلی، کارکنان دولتی، و گردشگران

پیامدهای منفی گردشگری روستایی	مردم محلی	کارکنان	گردشگران	کل پاسخ‌گویان
تخریب پوشش گیاهی	۴/۲۵	۳/۴۴	۳/۷۱	۳/۸۳
افزایش شدید قیمت زمین و مسکن	۳/۷۴	۳/۳۳	۳/۵۰	۳/۵۴
از بین رفتن فرهنگ سنتی	۳/۹۷	۳/۱۶	۳/۱۶	۳/۴۴
تضاد اجتماعی بین جامعه میزبان و جامعه میهمان	۳/۵۸	۳/۲۶	۳/۱۶	۳/۳۳
افزایش قیمت مسکن به دلیل تقاضای خرید خانه دوم در نواحی روستایی	۳/۵۰	۳/۱۳	۳/۰۹	۳/۲۵
آلودگی محیط زیست	۳/۵۰	۳/۰۴	۳/۱۶	۳/۲۴
به هم خوردن زیبایی بصری روستاها	۳/۵۵	۳/۱۷	۲/۹۷	۳/۲۳
تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و باغ‌ها	۳/۴۱	۲/۹۶	۳/۲۶	۳/۲۲
ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران	۳/۴۹	۳/۱۶	۲/۸۷	۳/۱۷
فرسایش خاک و تخریب جنگل‌ها و مراتع	۳/۴۱	۲/۸۸	۳/۱۶	۳/۱۷
وابستگی بیش از اندازه نواحی میزبان به گردشگری	۳/۳۲	۲/۶۷	۳/۲۹	۳/۱۲
فشار تقاضا برای منابع کمیاب مانند آب آشامیدنی	۳/۰۶	۲/۹۲	۳/۱۶	۳/۰۶
تخریب چشم‌انداز طبیعی	۲/۷۲	۲/۶۷	۳/۱۹	۲/۸۸
تخریب زمین‌های کشاورزی و مزارع روستایی	۳/۰۶	۲/۳۸	۳/۰۰	۲/۸۴
رفتار نامناسب و عدم حساسیت فرهنگی گردشگران	۲/۷۷	۳/۰۴	۲/۷۰	۲/۸۳
دوگانگی اجتماعی	۲/۹۱	۲/۳۵	۳/۰۹	۲/۸۳

طیف: ۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=متوسط، ۴=زیاد، و ۵=خیلی زیاد
منبع: محاسبات نگارنده

تحلیل عاملی نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه سلطانیه

با عنایت به هدف اصلی تحلیل عاملی، که تلخیص تعداد زیادی از متغیرها در معدودی از عامل‌هاست، به طوری که در این فرایند کمترین میزان گم شدن اطلاعات وجود داشته باشد، و نیز لزوم دسته‌بندی و تبیین متغیرهای مورد بررسی بر اساس همبستگی درونی آنها، از تحلیل عاملی اکتشافی با رویکرد تلخیص داده‌ها و به منظور تعیین مناسب بودن داده‌های گردآوری شده برای تحلیل عاملی هم از ضریب KMO و آماره بارتلت استفاده شده است. در این بخش، مقدار KMO برابر با ۰/۷۷۳ به دست آمده که نشان‌دهنده مناسب بودن همبستگی‌های موجود در بین داده‌ها برای تحلیل عاملی است. از سوی دیگر، برای اطمینان از مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی، از آزمون بارتلت نیز استفاده شده و مقدار آماره بارتلت برابر با ۱۷۲۷۱.۲۷ به دست آمده است که در سطح یک درصد معنی‌دار بوده و از این رو، داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب شناخته شدند. در جدول ۴، تعداد عوامل استخراج شده همراه با مقادیر ویژه هر کدام از آنها، درصد واریانس هر عامل و درصد تجمعی واریانس عوامل آمده است.

جدول ۴- خلاصه تحلیل عاملی نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه سلطانیه

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
عامل ۱: بهبود صنایع روستایی و بازاریابی	۶/۴۹۸	۱۹/۶۹	۱۹/۶۹
عامل ۲: توسعه اشتغال و کارآفرینی	۵/۴۸۹	۱۶/۶۳	۳۶/۳۲
عامل ۳: توسعه فرهنگی منطقه	۴/۱۰۷	۱۲/۴۵	۴۸/۷۷
عامل ۴: توسعه اقتصادی و افزایش خدمات رفاهی	۳/۶۸۳	۱۱/۱۶	۵۹/۹۳
عامل ۵: حفاظت منابع طبیعی از طریق کاهش فشار بدان	۳/۶۳۳	۱۱/۰۱	۷۰/۹۴

منبع: محاسبات نگارنده

همان‌طور که داده‌های جدول ۴ نشان می‌دهد، در مجموع، پنج عامل یاد شده ۷۰/۹۴ درصد از کل واریانس نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه سلطانیه را تبیین می‌کنند.

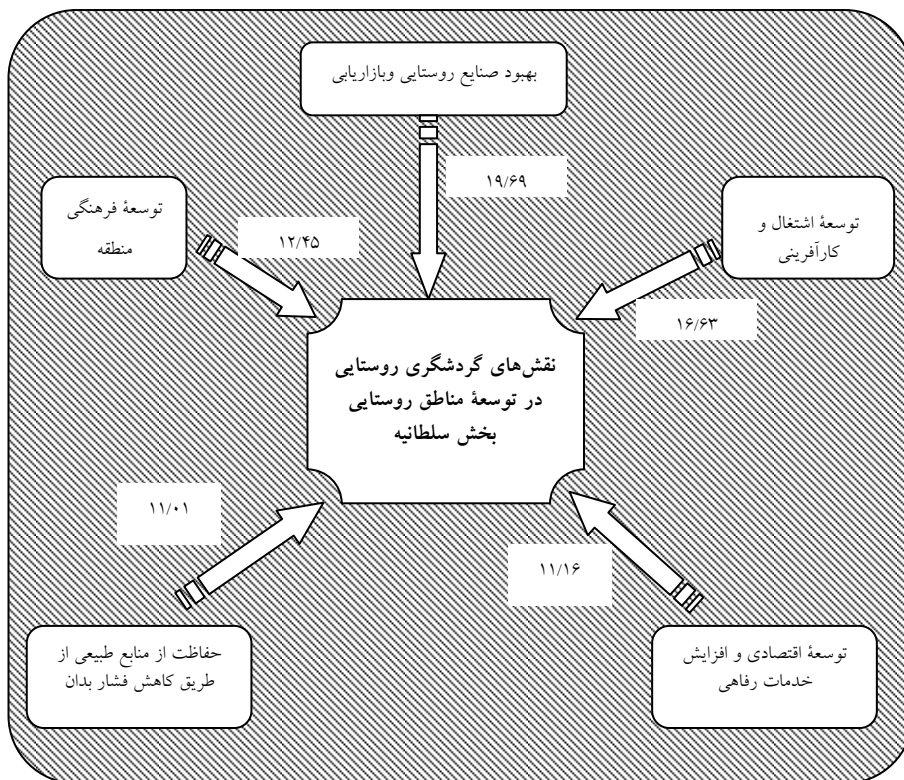
برای چرخش عاملی، از روش وریماکس استفاده شد. پس از پردازش متغیرها، نامگذاری عوامل به دست آمده از تحلیل عاملی صورت گرفت. در جدول ۵، هر کدام از عوامل و متغیرهای مربوط بدان عامل همراه با بار عاملی و متغیرهای پوشاننده آنها آمده است.

جدول ۵- متغیرهای عامل‌ها و بار عاملی به دست آمده از ماتریس دوران یافته برای نقش گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی سلطانیه

بار عاملی	متغیرها	عامل‌ها
۰/۷۶۰	رونق صنایع دستی محلی	بهبود صنایع روستایی و بازاریابی
۰/۷۷۲	رونق هنرهای سنتی روستایی	
۰/۷۹۷	ایجاد درآمد و افزایش رفاه ساکنان نواحی روستایی	
۰/۷۶۵	ایجاد بازار مناسب برای فروش محصولات کشاورزی به گردشگران	
۰/۵۴۶	متنوع شدن فعالیت‌های اقتصادی	توسعه اشتغال و کارآفرینی
۰/۷۰۸	حل معضل بیکاری	
۰/۷۵۲	رونق اشتغال کشاورزی از طریق ایجاد بازار فروش محصولات	
۰/۵۹۴	فراهم کردن زمینه اشتغال موقت برای مردم روستاها	
۰/۵۹۹	مشارکت در اشتغال‌زایی و ایجاد درآمد	
۰/۵۵۴	افزایش اشتغال در بخش خدمات	
۰/۶۲۰	افزایش اشتغال زنان	توسعه فرهنگی منطقه
۰/۶۵۷	افزایش اشتغال جوانان	
۰/۷۵۷	احترام بیشتر به جامعه محلی و فرهنگ آنها	
۰/۵۵۴	تقویت و تداوم سنت‌های فرهنگی	
۰/۷۱۸	احیای اقتصاد جوامع محلی	توسعه اقتصادی و افزایش خدمات رفاهی
۰/۶۵۷	تقویت فرهنگ محلی	
۰/۷۸۵	کاهش فقر	
۰/۸۰۲	افزایش خدمات رفاهی	
۰/۶۱۵	بهبود کیفیت زندگی	حفاظت منابع طبیعی از طریق کاهش فشار بدان
۰/۵۰۶	امکان مشارکت مردم در فرصت‌های اقتصادی جدید	
۰/۷۹۹	بهره‌برداری از منابع فاقد اهمیت	
۰/۷۳۰	فراهم کردن زمینه توسعه روستایی در درازمدت	
۰/۵۸۲	کاهش اتکای تولیدکنندگان روستایی به کشاورزی و دامداری	کمک به توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی
۰/۵۹۱	کمک به توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی	

منبع: محاسبات نگارنده

نتایج تحلیل عاملی نشان داد که بهبود صنایع روستایی و بازاریابی ۱۹/۶۹ درصد واریانس را به خود اختصاص داده و با مقدار ویژه ۶/۵۰ عامل اول نقش گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی بخش سلطانیه از نظر پاسخ‌گویان بوده است؛ همچنین، توسعه اشتغال و کارآفرینی ۱۶/۶۳ درصد، توسعه فرهنگی منطقه ۱۲/۴۵ درصد، توسعه اقتصادی و افزایش خدمات رفاهی ۱۱/۱۶ درصد، و حفاظت منابع طبیعی از طریق کاهش فشار بدان ۱۱/۰۱ درصد واریانس را به خود اختصاص داده‌اند. در شکل ۱، تحلیل عاملی نقش‌های گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی بخش سلطانیه آمده است.

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۱- تحلیل عاملی نقش‌های گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی بخش سلطانیه

بحث و پیشنهادها

بررسی نقش گردشگری روستایی در توسعه جوامع محلی روستایی منطقه سلطانیه نشان داد که خودکفایی و تقویت اقتصاد منطقه، رونق صنایع دستی محلی، افزایش کیفیت زندگی، و حل معضل بیکاری مهم‌ترین نقش‌های رونق گردشگری در توسعه منطقه از دیدگاه کل پاسخ‌گویان است. از سوی دیگر، نتایج نشان داد که در کنار نقش‌های مثبت گردشگری روستایی، این صنعت با پیامدهایی منفی همچون تخریب پوشش گیاهی، افزایش شدید قیمت زمین و مسکن و پیدایش قیمت‌های کاذب و بورس‌بازی زمین، از بین رفتن فرهنگ سنتی، تضاد اجتماعی بین جامعه میزبان و جامعه میهمان در منطقه نیز همراه بوده است. این یافته با مطالعات رضوانی و صفائی (۱۳۸۴) و بوزبی و رندل (Busby and Rendle, 2000) پشتیبانی می‌شود. با توجه بدین نتیجه، پیداست که فقدان برنامه‌ریزی و مدیریت درست ممکن است به عدم تحقق آثار مثبت رونق گردشگری و بروز پیامدهایی منفی بیانجامد. از فرصت‌های موجود در این ناحیه در زمینه گردشگری برای تأمین نیازهای فراغتی شهروندان تهران و همچنین، از جریان تجدیدحیات اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی به‌درستی استفاده نشده است. از این‌رو، پیشنهاد می‌شود که برنامه جامع توسعه گردشگری روستایی در منطقه سلطانیه با در نظر گرفتن فرصت‌ها و تهدیدهای این صنعت و مشخص کردن مدیریت واحد تدوین شود.

نتایج تحلیل عاملی نقش گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی بخش سلطانیه نشان داد که بهبود صنایع روستایی و بازاریابی ۱۹/۶۹ درصد واریانس را به خود اختصاص داده و با مقدار ویژه ۶/۵۰ عامل اول نقش گردشگری روستایی در توسعه مناطق روستایی بخش سلطانیه بوده است؛ همچنین، توسعه اشتغال و کارآفرینی ۱۶/۶۳ درصد، توسعه فرهنگی منطقه ۱۲/۴۵ درصد، توسعه اقتصادی و افزایش خدمات رفاهی ۱۱/۱۶ درصد، و حفاظت منابع طبیعی از طریق کاهش فشار بدان ۱۱/۰۱ درصد واریانس را به خود اختصاص داده‌اند. این یافته با مطالعات متعدد دیگر همچون

رکن‌الدین افتخاری و مهدوی (۱۳۸۵)، ویلیام و هال (William and Hall, 2000)، و سازمان ایرانگردی و جهانگردی (۱۳۸۱) همخوانی دارد. با عنایت بدین یافته، از یک طرف، و مشکلات اصلی روستاهای منطقه یعنی، بیکاری و فقر، از طرف دیگر، مشخص می‌شود که توسعه گردشگری روستایی می‌تواند نقش اساسی در افزایش اشتغال و توسعه صنایع روستایی ایفا کند و در نتیجه، به کاهش فقر و افزایش رفاه مردم منطقه بینجامد؛ از این رو، با توجه به جاذبه‌های تاریخی، طبیعی، فرهنگی و موقعیت جغرافیایی بسیار مساعد منطقه در زمینه گردشگری روستایی، توصیه می‌شود که به گردشگری روستایی در قالب محور توسعه اقتصادی-اجتماعی منطقه در برنامه‌های توسعه کشور توجه شود.

منابع

- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۵)، *گردشگری (ماهیت و مفهوم)*. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- رضوانی، محمدرضا و صفائی، جواد (۱۳۸۴)، «گردشگری خانه‌های دو موثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران)». *پژوهش‌های جغرافیایی*، دوره ۳۷، شماره ۵۴، صص ۱۰۹-۱۲۱.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و قادری، اسماعیل (۱۳۸۱)، «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی». *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، سال ۶، شماره ۲ (پیاپی ۲۵)، صص ۲۳-۴۰.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و مهدوی، داوود (۱۳۸۵)، «راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT: دهستان لواسان کوچک». *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، سال ۱۰، شماره ۲، صص ۱-۱۰.
- سازمان ایران گردی و جهان گردی (۱۳۸۱)، *برنامه ملی توسعه گردشگری، سازمان ایرانگردی و جهانگردی*. تهران: سازمان ایرانگردی و جهانگردی.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ و حجازی، الهه (۱۳۸۳)، *روش تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: آگاه.
- شریف‌زاده، ابوالقاسم و مراد نژادی، همایون (۱۳۸۱)، «توسعه پایدار و گردشگری روستایی». *دو ماهنامه جهاد*، سال ۲۲، شماره ۲۵۱، صص ۵۷-۶۵.

صدرموسوی، میرستار و دخیلی کهنمویی، جواد (۱۳۸۶)، «ارزیابی وضعیت تسهیلات گردشگری استان آذربایجان شرقی از دید گردشگران». *پژوهش‌های جغرافیایی*، سال ۳۹، شماره ۶۱، صص ۱۲۹-۱۴۳.

مصطفی‌زاده، علی (۱۳۸۷)، «تعامل توریسم روستایی و اقتصاد کشاورزی با تأکید بر ایران». *ماهنامه سنبله*، سال ۲۱، شماره ۱۷۷، صص ۷۶-۷۷.

موسوی، مینا (۱۳۸۳)، «نقش اکوتوریسم در توسعه روستایی». *دوماهنامه جهاد*، سال ۲۴، شماره ۲۶۵، صص ۶۳-۷۲.

مهدوی حاجیلویی، مسعود؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ و قهرمانی، نسرین (۱۳۸۷)، «اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۳۹-۶۰.

مهدوی حاجیلویی، مسعود؛ قدیری معصوم، مجتبی؛ و سنایی، مهدی (۱۳۸۷)، «نقش و تأثیر خانه‌های دوم بر ساختار اقتصادی- اجتماعی ناحیه کلاردشت». *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، سال ۴۰، شماره ۶۵، صص ۱۹-۳۱.

Busby, G. and Rendle, S. (2000), "The transition from tourism on farms to farm tourism". *Tourism Management*, Vol. 21, No. 8, pp. 635-642.

Muller, D. K. (2002), "Second home ownership and sustainable development in Northern Sweden". *Tourism and Hospitality Research*, Vol. 3, No. 4, ABI/INFORM Global, pp. 343-355.

Fleischer, A. and Tchetchik, A. (2005), "Does rural tourism benefit from agriculture?". *Tourism Management*, Vol. 26, No. 4, pp. 493-501.

Konadu-Agyemang, K. (2001), "Structural adjustment programs and the international tourism trade in Ghana, 1983-1999: some socio-spatial implications". *Tourism Geographies*, Vol. 3, No. 2, pp. 187-206.

Lepp, Andrew (2007), "Residents' attitudes towards tourism in Bigodi village, Uganda". *Tourism Management*, Vol. 28, No. 3, pp. 876-885.

William, A. M. and Hall, C. M. (2000), "Tourism and migration: new relationships between production and consumption". *Tourism Geographies*, Vol. 2, No.1, pp.